

აკად. კ. კეკელიძე

«ხუც» ტერმინისათვის სერაპიონ ზარზელის «ცხოვრებაში»

სერაპიონ ზარზელის «ცხოვრებაში» არის ერთი ბუნდოვანი ადგილი, რომელიც უნებლიეთ იპყრობდა იმ მკვლევართა უურადლებას, რომელთაც შემთხვევა ჰქონდათ ჩაკვირებოდნენ მას. ეს ადგილი შემდეგია. სერაპიონი, მიქელ პარეხელიდან გამობრუნებული. გამოივლის ოპიზის მონასტერში, სადაც ამ დროს რაღაც მშენებლობა მიდის. ხელნაწერში გადმოცემულია: აქ ერთხელ სერაპიონი იდგა «ხუროთა თანა საეკლესიოთა», რადგანაც ის «იყო სხუათავე თანა სათნობათა მეცნიერ სჯულთა საეკლესიოთა და ფრიად შემკულ წესითა ხუცობისათა». სრულიად გაუგებარია, ვწერდით ჩვენ ამ «ცხოვრების» გამოცემისას, დაკავშირება ამ ორი მოვლენისა: სერაპიონი დგას «ხუროთა თანა საეკლესიოთა». რადგანაც ის მცოდნეა «სჯულთა საეკლესიოთა», თითქოს საეკლესიო კანონებისა, და შემკულია «წესითა ხუცობისათა». მაგრამ რა კავშირი აქვს მის ხუცობასა და სჯულთამცოდნეობას ხურობთან? უეჭველია. ვასკნით ჩვენ, ეს ადგილი დამახინჯებულია შემდეგი დროის გადამწერთა ხელში. თავდაპირველად იქნებოდა: «იყო მეცნიერ სჯულთა საეკლესიოთა [შენებისათა] და ფრიად შემკულ წესითა ხურობისათა», ესე იგი ხუროთა პროფესიის ცოდნით. ამ შემთხვევაში წინადადებას ასეთი აზრი ექნებოდა: სერაპიონი იდგა «ხუროთა თანა საეკლესიოთა» იმიტომ, რომ მას რაღაც საერთო ჰქონდა მათთან, ის იყო მცოდნე საეკლესიო მშენებლობის კანონებისა და «ხურობისა» წესისა ([1], გვ. 139-140). ამ ადგილისათვის უურადლება მიუქცევიან P. Peeters-საც. როდესაც ის სერაპიონის «ცხოვრების» ლათინურ თარგმანს სცემდა და, თუმცა თარგმანში ის არ შეუსწორებია. მაგრამ სქოლიოებში თითქმის ისეთსავე კონიექტურას იძლევა. როგორცაა ჩვენ ([2], გვ. 192-193).

რომ პირველი კონიექტურა—დამატება სიტყვისა «შენებისათა», —აუცილებელია, ეს სადავო არ უნდა იყოს; რაც შეეხება «ხუცობისათა»-ს შეცვლას სიტყვით «ხურობისათა», ეს, როგორც ახლა ვრწმუნდებით, არც ისე აუცილებელია. საქმე ისაა, რომ ის აზრი, რომელსაც ჩვენ ვსდებდით შესწორებულ ტექსტში, შეიძლება დატულ იქნეს იმ შემთხვევაშიც, თუ დაეტოვებთ სიტყვას «ხუცობისათა».

რასაკვირველია, თუ სიტყვას «ხუცესი», აქედან—«ხუცობა», გავიგებთ მისი ჩვეულებრივი მნიშვნელობით, როგორც «მღვდელი-მღვდლობა», ის აღნიშნულ კონტექსტში სრულიად მოულოდნელი, უაზრო და დაუშვებელი აღმოჩნდება, და მისი შესწორება ისე, როგორც ჩვენ მოვიქცით, აუცილებელი იქ-

ნება. მაგრამ, როგორც ახლა გამოირკვა ჩვენთვის, ამ სიტყვით იგულისხმება არა «მღვდელი» და «მღვდლობა», არამედ საღმრთოებლო ხელოვნების ტერმინი, რომელიც ცნობილი ყოფილა ძველად. ეს ტერმინი დამოწმებულია 1014—1022 წლების ერთს ეპიგრაფიკულ ძეგლში, რომელიც დაცული ყოფილა ს. გომარეთის ეკლესიის ნანგრევებში. აი ეს წარწერა ქარაგმების გახსნით:

«სახელითა ღმრთისადათა. მას ეამსა, ოდეს ძრიელმან (sic)
და უძღვევლმან გიორგი, აფხაზთა მეფემან, შეიპყრნა (sic)
ზვიად მარუშიანი, ესე ბალავარი დვა (sic) კელითა
კოდვილისა მიქაელ ხუც-გალატოზისადათა». ([3], სტრ. 83).

ამ წარწერაში ყურადღებას იქცევს კომპოზიტი «ხუც-გალატოზი». სერაპიონის «ცხოვრებაში» სიტყვა «გალატოზი» სამჯერ გვხვდება ([1], გვ. 179, 28, 180, 3, 17), აქვე, ამასთან ერთად, გვხვდება «ხურო-ც. სერაპიონი იღვა «ხუროთა თანა საეკლესიოთა». ბიბლიის ქართულ თარგმანში «ხურო»-ს (ჰჯაჲჲ) სიტყვის (მთ. XIII, 55, მრ. VI, 3, 4 მეფ. XXIV, 14, ისაია XL, 19, XLIV, 11, იერ. X, 3, ოსე VIII, 6, XIII, 2) სინონიმია «ხელოვანი» — *τεχνιτης*, *художник* (მეორე ზღ. XXVII, 15, 4 მეფ. XII, 12, XXIV, 14, 16, 1 ნეშ. IV, 14, XXIX, 5, ქებაქებ. VII, 1, იერემ. XXIV, 1, XXIX, 2). «ხუროებს» ჰყოლიათ უფროსი, ე. წ. «ხუროთ-მოდღუარი» — *ძოჲ:ჰჯაჲჲ* (ისაია III, 3, კორ. III, 10, ებრ. XI, 10). ბიბლიის ციტირებულ ადგილებში «ხურო» ზოგადი ცნებაა, რომელიც «მშენებელს» უდრის, თავის მხრით «ხურო» ორი კატეგორიის იყო: 1) «ხურო ხისადა» (2 მეფ. V, 11, ისაია XLIV, 13) ან «ხის მოქმედი» (4 მეფ. XII, 11, XXIV, 16), რასაც უდრის ბერძნული *ჰჯაჲჲ* *ჰჲ* *ჰაჲ*, რუსული *плотник*. ეს ისეთი «ხუროა», რომელსაც საქმე აქვს ხის მასალასთან. 2) «ხურო ქვათადა» (2 მეფ. V, 11); ამას უდრის ბერძნული *ჰჯაჲჲ* *ლ:ჲ* *აჲ*, რუსულად *каменщик*. ეს ისეთი «ხუროა», რომელსაც საქმე ჰქვია მასალასთან აქვს. ამ უკანასკნელის სინონიმია «გალატოზი» (4 მეფ. XII, 12, საბას ნაჩვენები აქვს კიდევ 3 ეზდრა V, 34, მაგრამ დღევანდელს ტექსტში აღნიშნულ ადგილას ამ სიტყვას ვერ ვპოულობთ), ბერძნულად *τεχ:ατης*, რუსულად *делатель стен*.

მსგავსად «ხუროთ-მოდღუარისა» არსებობდა «გალატოზთა მოდღუარი» ან «გალატოზთა მთავარი», როგორც დამოწმებულია ბერძნულიდან ნათარგმნ «აია სოფიას აღშენების უწყებაში» ([4], სტრ. 591, 83, 594, 1). გომარეთის წარწერის «ხუც-გალატოზი» არის იგივე «გალატოზთა მოდღუარი» ან «მთავარი». პირველი ნაწილი ამ კომპოზიტიისა (გამომკვებელს მხედრულ ტრანსკრიპციაში დაუწერია «ხუცეს», რაც საკვირო არაა) არის შეკვეცილი ფორმა «ხუც-ა» ფუძისა, რაც, ჰაკად. ნ. მარის სიტყვით, ნასესხებია სვანურიდან, რომელშიაც «ხუც-ა» არის შედარებითი ხარისხი შ ფესვისა — ხოშა, *старший*, *дольшой* ([5], სტრ. 60, § 74). ამრიგად, ირკვევა, რომ, შესაბამისად ტერმინისა «ხუც-გალატოზი», «ხუროთ-მოდღუარისა» გვერდით უნდა ყოფილიყო პარალელური ტერმინი «ხუც-ხუროდა» თუ «ხუროთა-ხუცი». აქედან, გასაგები ხდება სერაპიონის «ცხოვრების» დასახელებული ადგილი. სერაპიონი იღვა «ხუროთა თანა საეკლესიოთა» იმიტომ, რომ ის მეცნიერ იყო სჯულთა საეკლესიოთა შენებისა-

თა» და ამასთან ერთად «შემკული წესით» ან ხარისხითა «ხუროთ-ხუცობი-სადათა», ესე იგი, ის თავისებურად «ხუროთ-მოდღუარი» ან არქიტექტორი (ἀρχιτέκτων—τεχνητής) ყოფილა. ეს ტექსტში სხვანაირადაცაჲ დამოწმებული. სერაპიონის გარდაცვალების შემდეგ, მიქელის მამობაში, ნათქვამია აქ, იწყეს შენება ეკლესიისა, რომელიც იყო «წინასწარ გამოსახული წმიდისა მიერ» სერაპიონისა ([1], გვ. 179, 20—21). მაშასადამე, სერაპიონს «წინასწარ გამოუსახავს» ან შეუდგენია გეგმა, პროექტი ასაშენებელი ტაძრისა.

ამრიგად, სერაპიონის «ცხოვრების» საცილობელი ადგილი ასე უნდა იქნეს წაკითხული: სერაპიონი იღვა «ხუროთა თანა საეკლესიოთა», რადგანაც ის «იყო სხუათა თანა სათნოებათა მეცნიერ სჯულთა საეკლესიოთა შენებისათა და ფრიად შემკულ წესითა ხუროთ-ხუცობისადათა», ან, რადგანაც ისედაც ჩანს, რომ აქ ლაპარაკი ხუროთა შესახებაჲ, უბრალოდ — «წესითა ხუცობისადათა».

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
ქართული ლიტერატურის ისტორიის ინსტიტუტი
თბილისი

(შემოვიდა რედაქციაში 28.3.1944)

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ

Акад. К. С. КЕКЕЛИДЗЕ

К ЗНАЧЕНИЮ ТЕРМИНА «ХУЦ» В ЖИТИИ СЕРАПИОНА ЗАРЗМЕЛИ

Резюме

В работе устанавливается значение термина «Хуц», который встречается в Житии Серапиона Зарзмели, написанном в начале X века, и в связи с этим дается интерпретация одного, казавшегося темным, места в названном агиографическом произведении.

Академия Наук Грузинской ССР
Институт истории грузинской литературы
Тбилиси

სიტყვაზელი ლიტერატურა — ЦИТИРОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. კ. კეკელიძე. ადრინდელი ფეოდალური ქართული ლიტერატურა. თბილისი, 1935 წ.
2. P. Peeters. Histoires monastiques Géorgiennes. Bruxelles, 1923 (Extrait des «Analecta Bollandiana», t. XXXVI—XXXVII).
3. Е. Такайшвили. Археологические экскурсии, разыскания и заметки. Вып. IV, Тбилиси, 1913 г.
4. Е. Такайшвили. Описание рукописей, Т. I, вып. 3, Тбилиси, 1923 г.
5. Н. Марр. Грамматика древне-литературного грузинского языка. Ленинград 1925 г.